

En humanistisk fågel Fenix

Från kris till offensiv

JENNY EKLÖF är fil.dr i idéhistoria och biträdande lektor inom forskningsområdet vetenskaps-, teknik- och miljöstudier vid Umeå universitet. Hennes forskning rör bl.a. frågor om vetenskapens roll i politiskt beslutsfattande, medialiserad vetenskap och medicinsk humaniora.

CHRISTER NORDLUND är professor i idéhistoria och ledare för forskningsområdet vetenskaps-, teknik- och miljöstudier vid Umeå universitet. Han är också Pro Futura Fellow vid Swedish Collegium for Advanced Study (SCAS) i Uppsala. Hans senaste bok är *Hormones of Life* (2011).

Vid Umeå universitets humanistiska fakultet finns sedan några år tillbaka ett särskilt forsknings- och undervisningsområde kallat "Vetenskaps-, teknik- och miljöstudier" (VTM), på engelska Umeå Studies in Science, Technology and Environment (USSTE). Det inbegriper för närvarande ett femtontal forskare från en rad olika ämnen, som intresserar sig för vetenskapens, teknikens och miljöns historiska och kulturella dimensioner. Området är pluralistiskt i teoretiskt och metodologiskt avseende men kan ringas in med två internationella begrepp, *Environmental Humanities* och *Science and Technology Studies*, vilka signalerar att det rör sig om en i hög grad ämnesövergripande och problemorienterad verksamhet.

VTM-studierna uppstod naturligtvis inte från intet, men etableringen av VTM-studierna som ett självständigt område markerade ändå något nytt. Det kan på ett plan förstås som resultatet av en övergripande forskningspolitisk process, som syftat till att skapa och peka ut så kallade starka forskningsmiljöer. På humanistiska fakulteten i Umeå blev denna process en komponent i det strategiarbete som under Britta Lundgrens dekanat gick under beteckningen "Humanistisk offensiv". Offensiven föddes ur en ekonomisk krissituation så det ekonomiska VTM-stödet från universitetet var inledningsvis ganska blygsamt, det handlade endast om ett bidrag för "miljöbyggande". Men stödet har vuxit i takt med områdets framgång och inbegriper i skrivande stund tre biträdande lektorat och flera doktorander och postdoktorer. Samtidigt representerar VTM-studierna en tydlig viljeyttring att bredda och förnya kulturforskningen och att lyfta fram dess betydelse utanför den kulturvetenskapliga sfären. Detta har bland annat tagit sig uttryck i ett fakul-

tetsgemensamt VTM-forskningsseminarium, i nya former av vetenskapliga samarbeten liksom i ett engagemang för nya – och för klassiskt skolade humanister ibland lite udda – studieobjekt.

Mycket av forskningen inom VTM är alltså individbaserad. Men de flesta av de associerade forskarna har också kommit att ingå i större samarbeten. Projektet "Framtidens drivmedel", där historiker och medieforskare tillsammans har studerat biodrivmedlens framväxt och problem, är ett exempel på det. Detta projekt var designat så, att de medverkande forskarna ansvarade för var sin tidsperiod eller tematik, men utifrån en gemensam uppsättning frågeställningar. Detta medförde goda möjligheter till komparationer och andra samarbeten, som tog sig uttryck i gemensamma konferenssessioner och även samförfattade publikationer. Ett annat exempel är VTM-gruppens insatser för forskning och debatt rörande skog, skogsbruk och skogsvetenskap. Detta inleddes i liten skala genom deltagande i en utredning om intensivodling av skog, den så kallade MINT-utredningen (2009), som genomfördes på uppdrag av Jordbruksdepartementet. Därefter har vi medverkat i ett flertal projekt inom ramen för det stora Mistra-programmet "Framtidens skog". Klassiska skogsvetenskapliga frågor om sådant som gödning, försurning, förädling och exoter har därigenom blivit ut-satta för filosofiska, vetenskaps-sociologiska och idé- och miljöhistoriska perspektiv. Att som humanister ingå i den här typen av forskarkonsortier, som lätt domineras av naturvetenskapliga perspektiv, är inte enkelt. Men det är inget argument för att inte försöka.

VTM-området skulle antagligen inte ha uppstått om det inte hade kunnat svara mot vissa mål inom forskningspolitiken i

stort, och det sätt på vilket kvalitetskriterier utformats på humanistisk fakultet. Styrkan har legat i att området publicerat sig internationellt, fått externa anslag, ingått samarbeten över ämnes- och fakultetsgränser, m.m. Ändå finns här anledning att vara vaksam. Forskningspolitiken i Sverige (och internationellt) har inriktats mot att hitta effektiva sätt att mäta kvalitet och excellens, där kriterierna för prestation i förhållande till målen knappast gynnat kulturvetenskaperna. Detta tänkande är i sin tur inplacerat i en större ideologisk ram där måluppfyllelsen kopplas till hur väl Sverige står sig på en internationell kunskapsmarknad. Kulturvetenskaperna har ibland reagerat negativt på denna trend, säkert med rätta. Att år efter år få höra att forskningen inte håller måttet när lätt ett växande förakt för bedömningskriterierna i sig (och antagandena bakom dem). En annan förklaring till misstron har att göra med vad som läggs i ordet relevans.

Ofta motiveras relevansen av ett visst forskningsområde med relevansen hos själva studieobjektet. Problemet för VTM är att man lätt gör sin relevans avhängig den förmodade relevansen hos vetenskap, teknik och miljö. Hållningen riskerar att bli parasitär, komplementär och självreducerande. Det blir ett perspektiv bland andra, något man lägger till för att ta hand om de "mjuka frågorna", eller det som ger en sorts legitimitetsstämpel åt stora forskningssatsningar. Vi sägs stå inför en rad ödesfrågor i framtiden – klimat, energi, livsmedelsförsörjning – men dessa ödesfrågor ligger inte *utanför* mänskliga relationer och kultur, utan uppfattas och förstås genom kulturen. Relevansen hos kulturvetenskaperna är därför fundamental, men kanske just därför paradoxalt nog svår att få syn på. Den är också svår att

formulera och, verkar det som, övertyga forskningspolitiker om.

Ett verksamhetsområde genom vilket universiteten försöker generera, skapa och övertyga om sin relevans är samverkan. Samverkansuppdraget, med sina informations- och kommunikationsaktiviteter, ses många gånger som centralt för hur pass väl mål inom forskning och utbildning realiserats. Det är till exempel viktigt att kommunicera på ett effektivt sätt för att rekrytera studenter eller för att generera den mediala trovärdighet som anses förbättra chanserna till fler och större forskningsanslag. Men även informationssatsningarna har marknadsanpassats och liknar ibland ren PR och marknadsföring. De "entreprenöriella" universiteten lanserar sig själva som varumärken, där presentationen, paketeringen och profileringen står i centrum. I Umeå universitets varumärkesstrategi, till exempel, förklaras: "Genom hög repetition, konsekvent medieval, tydligt grafiskt uttryck och ett tydligt bildspråk skapas uppmärksamhet och en mental position i målgruppens medvetande, som på sikt leder till en starkare marknadsposition."

Även här finns anledning för VTM-området att tänka till. Den förtroendeproblematik som rört exempelvis genteknikområdet har (bland annat) handlat om en utbredd skepsis gentemot en forskarvärld som i objektivitetens och den globala välfärdens namn genom sina publika framträdanden försöker "skapa mentala positioner i målgruppens medvetande" i syfte att få en "starkare marknadsposition". VTM-forskningen borde se samverkansuppdraget mindre som marknads-

föring och istället tillåta det att placera demokratin i centrum, inte i dess yttersta utmarker, satt på undantag eller reducerad som en (förvisso lyckosam) bieffekt av effektiv marknadsföring. Målet måste vara att vi lyckas vara ödmjuka inför detta uppdrag så att det inte handlar om att försöka "hyfsa den allmänna debatten" eller uppfostra allmänhet och beslutsfattare till att inta en "rationell" hållning. Kulturvetenskaperna sitter här på en ibland underskattad tillgång i sättet kunskaper kommuniceras på: språket, historierna och människorna som talar genom materialet. På detta sätt delar vi verkningssätt med konsten och kulturen. Vi gestaltar, berättar, tar oss in i andras liv och världar, utforskar alternativ till det bestående, prövar och kritiserar ordningar, vänder och vrider på argumenten och perspektiven, gör det vardagliga främmande och det främmande igenkännligt.

SUMMARY

Umeå Studies in Science, Technology and Environment (USSTE) – Challenges and Possibilities

The consolidation of the USSTE research group in Umeå grew out of two favorable conditions: the Faculty of Arts' economic crisis which was turned into a window of opportunity and the ability by the existing USSTE researchers at the time to constitute a credible recipient of such support. The future for USSTE depends both on how well its researchers can continue to perform according to established quality criteria, but also if it can manage to consolidate a sense of its own expertise, its own version of relevance, and engage in an international conversation on contemporary societal challenges.